

BATTA JÚLIA DÓRA*

Sztereotípiák szerepe a büntetőeljárásban

Bevezetés

„Ne ítéljetek, hogy ne ítéltessetek.”¹ – írja már a Biblia is és talán legtöbben egyet is értünk azzal, hogy hiba lenne valakit pusztán a hovatartozása, külseje vagy meggyőződése miatt, az adott kategóriához tartozó előítélet alapján megítélni. De vajon tényleg ki tudjuk zárni az életünkből ezeket a kategóriákat? Képesek lennének a mindennapjainkat sztereotípiák használata nélkül élni? A válasz valószínűleg az, hogy nem. A későbbiekben látni fogjuk, hogy az emberi megismerési folyamat nélkülözhetetlen része a kapott információk kategóriák és sztereotípiák alá rendelése.

Természetesen az ilyen sztereotip gondolkodás alól nem mentesek a hatóság tagjai és a bírák sem. Vegyük például napjaink egyik legerősebb hatású sztereotípiáját: a „szőke nőt”. Az az általános közvélekedés, hogy a szőke nők dekoratívok és vonzóak, de ehhez legtöbbször butaság is párosul. Hogy miként „férközhetnek be” az ítélkezési gyakorlatba a „kategorizáló” gondolkodás nyomán kialakuló sztereotípiák, azt jól példázza az a büntetőügy is, melyben azért indult büntetőeljárás egy határőr ellen, mert a határátkelőhelyen a térfigyelő kamerák által készített felvételekből megállapítható, hogy miután egy csinos fiatal szőke hölgy odament hozzá beszélgetni pár percet, a hölgy és egy másik személy autóját soron kívül átengedte. Ezt követően – habár a fiatal hölgy összes személyes adata rendelkezésre állt – a tényállásban csak annyi került rögzítésre, hogy „egy szőke hajú nő”. A másodfokú bíróság a hölgy nevét rögzítette és mellőzte a hajszínre történő utalást, mivel indokolása szerint az ügyben „nem a sztereotip hangzású szőke hölgyre utalásnak van jelentősége a történeti tényállásban”.²

Elgondolkodtató, hogy vajon milyen lett volna ugyanennek az ügynek a megítélése, ha nem egy fiatal szőke nőt, hanem egy idős embert enged át soron kívül a határőr. Valószínűleg helyes cselekedetként értékelnék az idős ember átengedését, hiszen az idősek gyakran

beteg, tehát a határőr segítségével erkölcsileg igazolhatóvá válik a szemünkben. Pedig tulajdonképpen ez is ugyanolyan sztereotípiára lenne, hiszen az átengedett személy életkora alapján döntöttünk arról, hogy szükséges a soron kívüli átengedése, anélkül, hogy bármilyen más információval rendelkeznenek a történetéről és a résztvevő személyekről.

Úgy tűnik tehát, hogy az emberi gondolkodásból fakadóan már első ránézésre van egy előzetes ítéletünk azokról a személyekről, akikkel találkozunk. Ha messzebb nem is megyünk, azt mindig eldöntjük, hogy az illető szimpatikus, vagy sem. Ezt csak fokozza, ha van egy-két információnk az illetőről, ami ugyan nem fed le a teljes személyiségét, de könnyű hozzá sztereotípiát társítani. Ilyen lehet például a foglalkozása, vagyoni helyzete, vallási meggyőződése vagy akár az előélete is. Ezek mind hatást gyakorolhatnak a bírakra is egy-egy büntetőeljárás során. Az angol-szász jogrendszerben ezért a bűnösség megállapításáig a vádlott előéleti adatait a bíróság nem ismerheti, hogy ahhoz kapcsolódó sztereotípiáktól mentesen hozza meg ítéletét.

A sztereotípiák kifejezést először Walter Lippmann használta, aki a „fejünkben lévő képekként” definiálta őket. Ezek alatt olyan szemantikus, leegyszerűsített képeket értett, melyek segítségével kezelni tudjuk az ismételt előforduló történéseket, így a környezetünkről alkotott tudásunkba egyfajta rendszert viszünk. Ekkor még – az 1920-as években – nem választották el élesen egymástól az attitűd, kategória, sztereotípiák és előítélet fogalmakat, hanem ezeket mintegy szinonimaként használták.³ Mára azonban ezek a kategóriák elkülönültek és tudjuk azt, hogy egy-egy sztereotípiák kialakulásához hosszú út vezet.

Éppen ezért még mielőtt rátérnénk arra, hogy mit is értünk pontosan a sztereotípiákon és milyen szerepet játszanak a mindennapi életünkben, ezáltal a büntetőeljárásban is, fontos, hogy megértsük, hogyan működik az emberi megismerési folyamat és ezeknek az elraktározott információknak az előhívása, vagyis az emlékezés.

A tudás szervezése

Lélektani értelemben a tudás a minket ért impulzusok és információk megértésének, feldolgozásának és kezelésének összessége, melyet az életünk során gyakorolt észlelés, tanulás, gondolkodás és a képzeletünk eredményeznek. Ezzel kapcsolatban a legfontosabb,

* Joghallgató, DEÁJK, Praetor Szakkollégium Büntető Eljárásjogi Műhely.

¹ Máté Evangéliuma 7:1

² Elek Balázs, *A sztereotípiák szerepe a bizonyítási eljárásban*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 160.

³ Csepeli György: *Szociálpszichológia*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 475.

amit látnunk kell, hogy az emberi megismerés nem csupán leképezi a világot, ami körbevesz minket, hanem egyidejűleg formálja is azt és ezt éljük meg valóságként. Ahhoz, hogy el tudjunk vonatkoztatni egy konkrét helyzettől, tehát ne csak adott térben és időben tudjunk gondolkodni, szükségünk van egy olyan elméleti funkcióra, ami a tudásanyagot rendezi. Az elmélet ez a szervező megismerő működése hozza létre az ún. sémákat, melyek lehetővé teszik számunkra az időperspektívák kiterjesztését, illetve az elkülönülő információk közötti viszonyok meghatározását és belőlük egy egység létrehozását.⁴

Úgy is fogalmazhatunk, hogy a tudásunk alapegységei a sémák, melyek együttese által válik számunkra a világ egy rendezett, jelentésekkel teli egésszé. Általuk a történések kiszámíthatóbbá válnak számunkra, hiszen az események nagy részét előre valószínűsíteni tudjuk, de helye van a változásoknak is, hiszen az eltérő információkat ugyanúgy feldolgozzuk és elraktározzuk.

Ugyanakkor a tudás megszerzésének folyamata során a materiális környezet mellett fontos szerepet játszik a társadalmi kontextus is, hiszen a megismerés társadalmi környezetben és meghatározott társadalmi előzményekhez kötötten megy végbe. Festinger szerint társadalmi ítéletalkotás esetén a valóság az, amit mások gondolnak, mondanak vagy tesznek. Ilyenkor ugyanis a valóság a társadalmi összehasonlítás által keletkező tudás terméke, mely lehet, hogy az adott csoporton kívül nem is jelenik meg.⁵

Az attitűd

Nyilvánvalóan az, hogy a minket ért impulzusokat sémák szerint rendszerezük, nem elegendő ahhoz, hogy egy sztereotípiát kialakuljon. A sztereotípiát kialakulásához szükség van egy attitűdre. Az attitűd szó-tári meghatározás szerint viselkedés, modor, mint valamely lelkület megnyilvánulási formája, álláspont, állásfoglalás.⁶

A szociálpszichológiában Gordon W. Allport hívta fel először a figyelmet a fogalom tudományos jelentőségére, aki egyenesen a legnélkülönözhetetlenebb fogalomnak nevezte az akkori amerikai szociálpszichológiában. Thomas és Znaniecki kísérleteik nyomán úgy határozták meg az attitűdöt, hogy „társadalmi mezben értelmezendő lelki folyamatok, amelyek meghatározzák az egyének viselkedését a társadalomban.” Fontosságuk abban áll, hogy a mindennapi élet során minket ért impulzusok és ingerek közötti eligazodást ezen értékek alapulvétele teszi lehetővé számunkra.⁷

Allport munkássága nyomán azt látjuk, hogy a sztereotípiák vagy súlyosabb esetben az előítéletek alapvetően két részből tevődnek össze. Az egyik összet-

vőjük az attitűd, ami valamilyen érzelmi viszonyulást fejez ki, a másik pedig egy túláltalánosított (emiatt általában téves) nézet. Ez a két elem szükségszerűen együtt jár, hiszen szükség van egy csoportra vonatkozó túláltalánosított nézetre ahhoz, hogy valamilyen negatív attitűdöt kössünk hozzá. Elválhat viszont a két fogalom olyan értelemben, hogy nézeteink racionális úton támadhatóak lehetnek, így azokat könnyebb megváltoztatni, mint a hozzá fűzött érzelmeiket. Amennyiben azonban az attitűd érvelés hatására sem képes változni, hanem a nézeteket az attitűdökhöz idomítjuk annak érdekében, hogy a nézetrendszer kicsússzon az érvelés alól és igazolható legyen az attitűd, már nem sztereotípiáról, hanem előítéletről beszélünk.⁸

Kategorizáció és attribúció

A mindennapok során nagyon gyorsan, nagyon nagy mennyiségben érnek minket impulzusok. Ezeknek a körülöttünk és bennünk zajló történéseknek a kiismerése sürgető, de egyben nagyon nehéz is. Ahogy azt már fentebb láttuk, ennek érdekében az elménk különböző sémákban gondolkodik, de a rendezett életünknek feltétele, hogy a megismeréshez további csoportosításokat eszközöljünk.

A megismerés egyik legalapvetőbb eljárása a kategorizáció, melynek révén az adott jelenségeket osztályozzuk és rendszerezük aszerint, hogy bizonyos jegek előfordulnak-e bennük. Enélkül az emberi pszichikum nem is lenne képes gondolkodásra. A minták természetesen nem velünk születnek, hanem a társadalmi kommunikáció és az életünk során szerzett tapasztalat által jutunk birtokukba.⁹ Ahogy elkezdünk alkalmazni egy kategóriát, annyi történést idomítunk hozzá, amennyit csak lehetséges, mert általában arra törekszünk, hogy minél kisebb erőfeszítést kelljen tennünk. Az általunk érzékelt ingerminták előhívják a megfelelő kategóriát, ami már tartalmazza az előzetes ítéletet. Ezért ha az adott kategóriához negatív attitűdök társulnak, automatikusan elkerüljük a személyt és visszautasító magatartást tanúsítunk, hiszen az adott pillanatban ez a legegyszerűbb megoldás.¹⁰

A kategorizáció az emberi csoportok észlelésének vizsgálatokor jelentős szerepet tölt be, hiszen emberek csoportjait észlelve a közöttük lévő különbségeket ezáltal túlhangsúlyozzuk. Ez azt eredményezheti, hogy olyan dolgokra következtetünk (általában helytelenül), ami empirikusan nem támasztható alá.¹¹ Ezt bizonyítja a Thorndike által felállított ún. „holdudvarhatás” elmélete. Vizsgálatai során azt figyelte meg, hogy ha valaki valamilyen jó vagy rossz tulajdonsággal rendelkezik, akkor hajlamosak vagyunk az egyén további tulajdonságait is az előbbivel összhangban jónak

⁴ Csepeli: *i. m.*, 204.

⁵ Csepeli: *i. m.*, 205.

⁶ Tótfalusi István: *Idegen szavak etimológiai szótára*, ANNO Kiadó, 33.

⁷ Csepeli: *i. m.*, 220–221.

⁸ Allport, Gordon W.: *Az előítélet*, Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 42–43.

⁹ Csepeli: *i. m.*, 461–462.

¹⁰ Allport: *i. m.*, 49–52.

¹¹ Csepeli: *i. m.*, 464.

vagy rossznak ítélni. Ezt a jelenséget vizsgálta Dion, Berscheid és Walster is a múlt század végén. Kísérletük során egymást nem ismerő fiúkat és lányokat kértek meg, hogy tíz percen keresztül beszélgessenek egymással telefonon. A beszélgetés előtt a fiúknak egyszer egy vonzó, másszor egy kevésbé vonzó lány képét mutatták és azt mondták, vele fog beszélgetni, de természetesen ez nem felelt meg a valóságnak. Azok a fiúk, akik azt hitték, hogy a vonzóbb külsejű lánnyal beszélgetnek, barátságosabbak, kedvesebbek voltak, mint azok, akik azt hitték, a kevésbé vonzó lány van a vonal túlsó végén.¹²

Láthatjuk tehát, hogy ez a jelenség könnyen vezethet elhamarkodott és egyoldalú ítéletalkotáshoz.

A kategorizáció mellett sztereotípiák kialakulásának másik lényeges eleme az attribúció, vagyis oktulajdonítás. Fritz Heider pszichológus hatalmas jelentőséget tulajdonított az attribúcióknak. Úgy vélekedett, hogy a szociális interakcióban való sikeres részvétel azon múlik, hogy képesek vagyunk-e hatékonyan megérteni, előrelátni és ellenőrizni a szociális környezetünket. Heider szerint ezt úgy tudjuk megoldani, hogy a viselkedés mögött okokat tételezünk fel és az okozás forrását a cselekvő személyében vagy környezetében keressük.¹³

A hétköznapi tudásunk oktulajdonító sémái alkalmasak ugyan az információk gyors feldolgozására, de ez a gyorsaság sokszor felületességhez és egyoldalúsághoz vezet. Ennek az az oka, hogy saját és mások viselkedését oksági összefüggésbe ágyazva szemléljük, de a valóságban ezek a viszonyok általában bonyolultabbak, mint ahogy mi látjuk őket. Sokszor a látni vélt ok nem is a leglényegesebb összefüggést képezi le, ezért az oktulajdonítás ilyen esetekben lényegében önkényessé válik. Ettől függetlenül az attribúciók tesztek lehetővé, hogy a társadalmilag megszerkesztett világban egyszerűen és azonnal reagálva hozzunk ítéleteket. Ezenkívül az értékítéletekkel összefonódva szolgáltatnak logikai alapot a mindennapokban politikai, gazdasági, kulturális és történelmi attitűdjainkhez azáltal, hogy leegyszerűsítik, összefüggésekkel töltik meg és rendezik a társadalmi eseményeket. Az attribúcióknak emellett fontos szerepük van a visszaemlékezésben is, hiszen emlékezetünk jellemző korlátja, hogy a tényekre vonatkozó információkat rugalmatlanul kezeljük. A kihullott tényismeretek egy részét az értékítéletek és attribúciók pótolják. Ilyenkor az emlékképzés során a megemésztetlen tény élményé, személyes tudássá válik, elszakadva a ténybeli alapoktól. Így sokkal könnyebben tudjuk elraktározni az információkat és visszaemlékezni rájuk.¹⁴

A sztereotípiák kutatása számos szociológiai felmérés alapjául szolgál. A egyes szakmák, professziók művelőinek társadalmi összetétele, származása között

például lényeges különbségek vannak. Az egyes szakmák, professziók rekrutációja, jellegzetessége több tényezőtől is függ, és ezeknek egyike az adott szakma által elérhető társadalmi előnyökben kulminálódik.¹⁵

A sztereotípiák és megjelenése az emberi megismerési folyamatban

Az eddigiekben betekintést nyerhettünk a lélektani megismerési folyamatba, vagyis abba, hogy hogyan érzékeljük és dolgozzuk fel azokat az impulzusokat és információkat, amik nap mint nap érnek bennünket. Láthattuk, hogy egy-egy sztereotípiák kialakulásához elengedhetetlen a kategorizáció folyamata, azonban fontos kiemelni, hogy a kategória önmagában még nem egyenlő a sztereotípiával. Egy kategória lehet semleges is, egy mindenféle értékítéletet nélkülöző fogalom, ami például az emberek meghatározott fajtájára utal. Akkor válik sztereotípiává, ha ez a kategória „képekkel”, ítéletekkel telik meg. Például ha a cigányság kategóriájáról beszélünk, az még csak egy etnikai csoport tényszerű megjelölése. Abban az esetben viszont, ha ehhez a kategóriához egy lusta, dologtalan, szabadelvű népség képét társítjuk, sztereotípiával állunk szemben.¹⁶ A sztereotípiák az általunk vizsgált összefüggésben leginkább különböző társadalmi nagycsoportokra jellemzőnek tartott tulajdonságokra utaló megállapításokként jelennek meg, melyek nagyfokú közmegegyezésen alapulnak és hosszú időn keresztül fennmaradnak. Höfstätter szerint ennek a csoportközi sztereotípiaképződésnek az alapja lehet a csekély jelentőségű különbségek felnagyítása, a tényleges különbségek túlhangsúlyozása, a tényleges különbségek és empirikusan nem ellenőrizhető vonások közötti hamis ok-okozati kapcsolat felállítása, vagy pedig az adott csoportban valóban létező alakok gyakoriságának eltúlzása.¹⁷ Egy-egy sztereotípiák lehet akár teljesen alaptalan is, de általában tartalmaz egy igazságmagot. Különösen az etnikumokkal kapcsolatos sztereotípiáknak kell hogy legyen igazságalapja.¹⁸ Ezek az etnikai sztereotípiák, mint általános ismeretek, kiindulópontként segítségünkre lehetnek, azonban sosem válhatnak abszolút érvényű, megmásíthatatlan ítéletté. Ilyen általánosításokba veszélyes lenne belemenni, hiszen a sztereotíp kategória tagjairól, mint egyénekről alkotott benyomások ritkán egyeznek meg teljes mértékben a kategória-sztereotípiákkal, és a kategória képviselőivel kapcsolatos tapasztalásaink sem generalizálódnak feltétlenül az adott kategória egészére. A végleges benyomásunk akár alapvetően is el-

¹² Csontó Erzsébet: *Sztereotípiák Magyarországon a rendszerváltástól napjainkig*, Debrecen, 2007, 9.

¹³ Forgács József: *A társas érintkezés pszichológiája*, Kairosz Kiadó, 13. kiadás, 92.

¹⁴ Csepeli: *i. m.*, 249–250.

¹⁵ Fónai Mihály: *Joghallgatók. Honnan jönnek és hová tartanak?* DEÁJK DELA Könyvkiadó Kft, Debrecen, 2014, Sztereotípiák a jogászokról. 40–41. o.

¹⁶ Allport: *i. m.*, 245–246.

¹⁷ Csepeli: *i. m.*, 475., 478.

¹⁸ Elek: *i. m.* (2010.) 163–164.

térhet a kategória-sztereotípiáról, amennyiben elegendő megkülönböztető információ, motiváció és kognitív kapacitás áll rendelkezésünkre. Nyilván az ezernyi információt, ami minket ér nem tudjuk egyével értékelni, ezért mindig a kategóriákból és adott esetben a hozzájuk kapcsolt sztereotípiákból indulunk ki. Ezzel nincs is probléma, hiszen lehetetlen a világ összes dolgát önmagában, alaposan megismerni, ezért valamennyire mindannyian rászorulunk a sztereotípiák használatára, hiszen így könnyebb megoldani a feladatokat, gondokat. Az tehát természetes, hogy az adott kategóriára vonatkozó nézetekből indulunk ki, a kérdés csak az, hogy milyen mértékben tesszük magunkévá a célszemélyről szóló megkülönböztető információt, mennyire vagyunk motiváltak arra, hogy a személyt megkülönböztessük magától a kategóriától, mint egészről.¹⁹ Nincs egyszerű dolgunk, hiszen a különböző tömegközlési eszközök, mint például rádió- és tv-műsorok, újságcikkek, filmek, regények szüntelenül életre keltik és társadalmilag támogatják a sztereotípiákat. Erre a megoldás valószínűleg nem az, hogy elérjük, hogy soha senki ne találkozzon sztereotipizált ábrázolással, hanem az, hogy fejlesszük azon képességeinket, melyek segítségével ezeket felismerjük és képesek vagyunk kivonni magunkat a hatásuk alól.²⁰ Ennek hiányában büntetőügyben eljáró nyomozó vagy bíró kérdéseit is előre meghatározhatják sztereotípiái, és előzetes várakozást sugalló befolyásoló kérdései nem viszik közelebb az eljárást az anyagi igazság kiderítéséhez.²¹

A sztereotípiák hatása a bírói meggyőződésre

Az eddigiek alapján láthatjuk, hogy a különböző csoportokról alkotott sztereotípiák fontos szerepet töltenek be a gyorsan változó világunkban, hiszen nincs idő arra, hogy minden helyzetben minden személyt alaposan megismerjünk és csak ez alapján ítéljük meg. Szükségünk van stabilitásra, egy mankóra, amire támaszkodhatunk a mindennapjaink során, mikor új embereket ismerünk meg.

A szociálpszichológusok kutatásai sokáig szinte kizárólag ezen társadalmi csoportokra vonatkozó sztereotípiák tartalmának meghatározására összpontosítottak. Újabban viszont már előtérbe kerültek azok a folyamatok, amelyeken keresztül a sztereotípiák kifejtik hatásukat a társas észlelésre, az ítéletekre és a viselkedésre. Ezek a kutatások kimutatták, hogy egy sztereotípiák aktiválódása a társas információfeldolgozás minden aspektusát befolyásolhatja, beleértve a figyelem

támadáspontját, a viselkedés értelmezését, a következtetések levonását és a felidézést. Befolyásolhatja azt is, hogy az észlelők elsősorban milyen típusú információt keresnek a célszemélyekről, valamint az észlelők viselkedését olyan irányba terelheti, ami önbeteljesítő jósatlaként a sztereotípiák igazolásához vezet.²²

Ennek a jelenségnek ismerete fontos a büntetőeljárásban is. A sztereotípiák használata egyrészt – ahogy azt az eddigiekben is láttuk – egy konkrét várakozást, elvárást jelent az adott helyzettel kapcsolatban, másrészt olyan eszköz, mellyel kitöltjük emlékezetünket. Ezt gyakran tapasztalhatjuk tanúvallomások során, mert a szemtanúk sokszor csak az etnikai hovatartozásra emlékeznek, az egyéni jellemzőkre kevésbé vagy egyáltalán nem. Ilyenkor a tanúk az etnikai vagy csoportbeli sztereotípiák alapján töltik ki az emlékezeti hézagokat. Ennek az a veszélye, hogy ha a konkrét személyre nem illik a séma, a felidézés pontatlan lehet.²³ Ez pedig könnyen tévútra viheti a bírót is, aki egy pontatlan és sztereotip tanúvallomás hatására adott esetben helytelen meggyőződést alakíthat ki. Ezért nagyon fontos, hogy a nyomozás során a hézagok kitöltésére a hatóság verziókat állítson fel, ha a rendelkezésre álló adatok alapján több magyarázat lehetséges és nem lehet tudni, melyik felel meg a valóságnak.²⁴

Természetesen, ahogy az embereknek a mindennapi életük során a meglévő tudásuk alapján van egy elképzelésük, várakozásuk a körülöttük zajló cselekményekkel kapcsolatban úgy a bírónak is a korábbi tapasztalatai alapján van egy előzetes várakozása, tudása, mely segítségével az eljárás során – annak megkönnyítése érdekében – analógiát alkalmazhat. Fontos azonban, hogy ezeket a verziókkal együtt és a konkrét bizonyítékokat figyelembe véve alkalmazza, ellenőrizze, hogy valóban az történt-e, amit tudni vél, ne-hogy a rutin abszolutizálásával sztereotip és sablonos ítélet szülessen.

Mivel minden ember tudatára jellemző a sztereotip gondolkodás és meggyőződés, a bíró meggyőződésében is jelen lesznek ilyen elemek, ami lehet például vallási hovatartozás, egy világnézet, de akár rasszizmus vagy antiszemitizmus is. Felmerül azonban a kérdés, hogy ezek megjelennek, illetve megjelenhetnek-e az ítéletben. Egyes vélemények szerint igen, azonban a büntetőeljárás törvény azt mondja, hogy „a bíróság és az ügyész a bizonyítékokat egyenként és összefüggésükben szabadon értékeli és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg.”²⁵ Így a helyes álláspont valószínűleg az, hogy csak olyan mértékben lehet teret adni a bírói meggyőződésnek az ítélet meghozatalánál, ami jogszerű kereteken belül marad, hiszen a bíró nem a meggyőződése, hanem a jogszabályok szerinti ítélkezésre tesz esküt. Például nem érvényesül az Alaptörvény azon rendel-

¹⁹ Hunyady György – Lan Anh, Nguyen Luu (szerk.), *Sztereotípiakutatás. Hagymányok és irányok*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001, 133–134.

²⁰ Allport: *i. m.*, 255., 257.

²¹ Hati Csilla: *Nyelvi befolyásoló eszközök a közvetítői eljárásban*. In: Elek Balázs – Fázsi László (szerk.): *Az ítélőmesterség dilemmái*. Tanulmányok Dr. Remes Zoltás bíró emlékére. Debrecen, PrintartPress Kiadó, 2015, 174–188. o.

²² Hunyady – Lan Anh (szerk.), *i. m.* 151. o.

²³ Elek Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008. 72–73.

²⁴ Elek: *i. m.* [2010.] 167.

²⁵ Be. 78. § (2) bekezdés.

kezése, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő, abban az esetben, ha a bírót rasszista, antiszemita meggyőződése vezette az ítékezésben. Ha a bíróság bizonyítékokat értékelő tevékenysége nem felel meg az eljárási törvény rendelkezéseinek, az ítéletet megalapozatlannak kell tekinteni. Ilyen a bírói gyakorlat szerint, ha a bírói meggyőződés kialakításához szükséges értékelés sérti az észszerűség és logika szabályait, továbbá, ha a bíróság nem vont valamennyi bizonyítékot a mérlegelési körébe.²⁶

Összességében tehát azt látjuk, hogy az ítélet meghozatalában nagyon fontos szerepe van a bírói meggyőződésnek, azonban a törvény egyértelműen a bizonyításhoz kapcsolja azt.²⁷ Vagyis a bíróságnak az a feladata, hogy a bizonyítékokat beszerezze, vizsgálja és a logika szabályait alkalmazva következtetést vonjon le a vallomások hitelt érdemlőségére nézve.²⁸ Cséka Eszter egyik munkájában pedig arra is felhívja a figyelmet, hogy önmagában még a dialektikus logika sem elég annak a biztosítására, hogy a jogalkalmazói aktus helyes, megalapozott és törvényes legyen, szükséges kiegészíteni azt egyéb tudati értékelő elemekkel.²⁹

Sztereotípiák a büntetés kiszabásban

Ítékezésük során a bírókat nem csak valamilyen személyes meggyőződésük vezérelheti, hanem a társadalomban jelenlévő közvélekedés is. Sokszor nehéz ezektől elvonatkoztatni, következetesen elválasztani a tényekkel alátámasztható valóságtól, mert teljesen beépülhetnek a világképünkbe. Az, hogy ez mennyire így van, jól szemlélteti egy hálapénzzel kapcsolatos ügy, melyben az első fokon eljáró bíróság a pénzbüntetés kiszabásánál nem derítette fel a vádlottak személyi és vagyoni körülményeit, hanem „köztudomású tényként” rögzítette, hogy a magánpraxist vezető orvosok az esetek többségében számlát nem adnak, így az adóbevallásuk nyilván nem tükrözi reális jövedelmüket, illetve hogy az orvosok között a szülésznőgyógyászok a legjobban keresők, a hálapénz miatt. Ennek megfelelően a kiszabott pénzbüntetés napi tételét nem a vádlottak adóbevallásához, hanem egy szubjektív, a feltételezett hálapénzek összegét is tartalmazó jövedelemhez igazította.

A hálapénz jelensége évtizedek óta megosztja a társadalmat. Vannak, akik szükségesnek és hasznosnak tartják, míg sokan kifejezetten elítélik és korrupciós jellegű cselekményként tekintenek rá. Az, hogy a hálapénz jelensége igen gyakori a magyar egészségügyben, az nem vitatható. Az viszont komoly kérdéseket

vet fel, hogy mi történik akkor, ha ezt abszolútnak vesszük és minden orvosra úgy tekintünk, mint a „fájdalom vámszedőire”, pláne akkor, ha ez a vélekedés már az igazságszolgáltatásban is észlelhető. Ha az ilyen esetek elszaporodnak, az aggályos lehet a jogállamiság alapvető elveinek sérelme miatt.

Éppen ezért a másodfokon eljáró ítélőtábla mellőzte az elsőfokú bíróság ítéletének indokolásából a fentebb említett foglalkozási sztereotípiára és előítéletre utaló részt és felhívta a figyelmet az Alaptörvényből is eredeztethető ártatlanság vélelmének követelményére, valamint az ún. egyéb helyzet szerinti megkülönböztetés tilalmára, ami nyilvánvalóan egy-egy foglalkozási ághoz tartozó hátrányos megkülönböztetést sem tesz lehetővé.³⁰

Ebből az esetből is világosan látszik, hogy az igazságszolgáltatásban különösen fontos, hogy az eljáró személyek fejlesszék azon képességeiket, melyek segítségével felismerik, ha egy sztereotípiával vagy előítélettel állnak szemben és különösen fontos, hogy képesek legyenek kivonni magukat a hatásuk alól, hogy valóban igazságos ítéletek születhessenek.

Sztereotípia hatása az emlékezésre és tanúvallomásra

Ahogy azt fentebb, a lélektani folyamatok áttekintése során láttuk, az emberi megismerésben – főként a személyek megismerése esetén – a sztereotípiák használata megkerülhetetlen és nélkülözhetetlen. A mindennapjaink során az intellektuális energiákkal való józan takarékoskodás sokszor követeli meg tőlünk, hogy az adott egyénre csak mint kategóriatagra tekintsünk. Ez nélkülözhetetlen, hiszen enélkül nem boldogulnánk a mindennapjaink során. Ebből viszont az következik, hogy nem véletlen a szociális kategóriák és sztereotípiák léte, sokszínűsége és elterjedtsége, hiszen nem alkalmazásuk pótolhatatlan hiányt jelentene a személyek megismerésében.³¹ Optimális esetben ez a gondolkodás segíti az információfeldolgozást, azok strukturálását, de csak abban az esetben, ha képesek vagyunk komplexen gondolkodni, vagyis nem csupán a „fekete-fehér” kategóriákat használjuk, hanem felismerjük a meglévő sémáktól eltérő információkat és azoknak megfelelően képesek vagyunk alakítani a kategóriákat. Ha nem így történik, akkor a sztereotípiák használata akadályozza a lényeglátást. Az ilyen szimplán és mereven gondolkodó emberek gyakran alkalmaznak projekciót a gondolkodásuk során. Ez azt jelenti, hogy saját gondolataikat vagy késztetéseiket másra vetítik, így olyan folyamatot indítanak el, melynek során a szubjektívet objektívvé vagy legalább lát-

²⁶ BH 2000.47.

²⁷ Háger Tamás: *A bírói meggyőződés, szubjektív elemek a büntető ítékezésben*, Jura, PTE ÁJK, 2014/2, 72–78.

²⁸ Elek: *i. m.* [2010.] 169–170.

²⁹ Cséka Eszter: *A büntető tényállásmegállapítás elméleti alapjai*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 209.

³⁰ Fővárosi Ítélőtábla 8.Bf.129/2014/22. sz.

³¹ Hunyady György: *Mi lenne velünk sztereotípiák nélkül?*, In: Magyar Pszichológiai Szemle, 2011/2. szám, 215.

szólággal valóságossá próbálják tenni. Nagyon gyakori ez a jelenség olyan esetekben, amikor az egyéneknek szüksége van egy bűnbak megnevezésére, saját hibája vagy felelőssége áthárítása érdekében. Az ilyen előítéletessé vált gondolkodás és merev sztereotipizálás gyakran vezet súlyos diszkriminációhoz, marginalizációhoz.³²

Ennek természetesen nem csak közvetlen élethelyzetekben van jelentősége. Mivel ezeket a sémákat rögzítjük, komoly szerepet játszanak a felidőzésben és a visszaemlékezésben. Ha ez így van, akkor viszont nyilvánvaló, hogy egy eljárás során tanúként meghallgatott személy sem fogja mellőzni ezeknek a skatulyáknak a használatát, még abban az esetben sem, ha a gondolkodása nem merev, hanem képes komplexen látni a világot. Gondoljunk csak arra, hogy mindannyiunknak van elképzelése arról, hogy hogyan zajlik egy hétköznapi szituáció, például egy bevásárlás, látogatás az orvosnál vagy egy éttermi vacsora. Azzal kapcsolatban is van előzetes várakozásunk, hogy ezeknek a szituációknak a szereplői hogyan fognak viselkedni. Abban az esetben, ha ezen várakozásainkhoz képest nem tapasztaltunk nagy eltérést, az apró részletek mindegyikét nem raktározzuk el, így ha idővel visszagondolunk ezekre az eseményekre, valószínűleg csak arra fogunk emlékezni, hogy hogyan zajlik általában egy bevásárlás, mi szokott lenni a menete az orvosi vizsgálatnak, vagy hogy viselkednek a pincérek az étteremben. Ezekben a hétköznapi esetekben az emberi visszaemlékezés ezen sajátosságának nincs relevanciája, praktikusabb és hatékonyabb, hogy nem emlékezünk precíz pontossággal az életünk hétköznapi történéseinek minden apró kis részletére.

Vannak azonban olyan élethelyzetek, amikről ugyanígy van egy előzetes elképzelésünk, várakozásunk, mégis fontos lenne, hogy ne csak a sémákat, hanem az összes részletet a lehető legalaposabban fel tudjunk idézni. Ilyen lesz a büntetőeljárás során a szemtanúk kihallgatása. Elsőre azt gondolhatnánk, hogy egy bűncselekmény szemtanújának lenni nem hétköznapi dolog, így biztos nem tudjuk a történetet a fentiekhez hasonló sztereotípiákra ráhúzni, tehát valószínűleg a felidőzés pontosabb lesz. Azonban ha jobban belegondolunk, ahogy az imént említett hétköznapi szituációkról, úgy egy bolti lopásról, egy kocsmai verekedésről vagy bankrablásról és ezek elkövetőiről is él egy kép a fejünkben. Éppen ezért a részletek ilyen esetben is könnyen elvesznek és a visszaemlékezés során a sztereotípiának megfelelően módosulnak, főleg akkor, ha az illető tanú nagyon szimpla, merev gondolkodású. Az is előfordulhat, hogy olyan információkkal egészítik ki ezeket a történéseket a visszaemlékezésük során, amik a konkrét helyzetben nem történtek meg ugyan, de általában úgy szokott lenni vagy az általuk ismert kategóriának velejárója.

Ezt a jelenséget vizsgálja az úgynevezett forgatókönyv elmélet, ami magyarázatot nyújthat arra, hogy hogyan lehetséges az, hogy a tanúk olykor olyan eseményekről adnak összefüggő és részletes vallomást, melyet teljes egészében nem is láttak. Az elmélet azt mondja, hogy ahogy egy forgatókönyvben állandó szerepek, kellékek és tárgyak vannak, egyik akció előkészíti a másikat, ugyanígy az életben is megvannak ezek a sémák. Éppen ezért csak a legeltérőbb vonásokat kódoljuk, a többit ebbe a meglévő sémába illesztjük bele, vagyis az új információkat a memóriában már meglévő régi információk alapján dolgozzuk fel. Ennek hatására azonban ún. konstruktív emlékezet alakul ki, aminek hatására egy tárgy vagy esemény felidézése torzulhat, abban az esetben, ha nem illeszkedik teljesen a sémába, mivel a megértés és a későbbi felidőzés ahhoz fog kötődni, hogy az adott tanúnak milyen személyes tapasztalatai vannak a világról.³³

Erre a jelenségre kiváló példa az a debreceni büntetőügy, ami a város egy fiatalok által kedvelt szórakozóhelyén történetekhez kötődik. Egy elefántcsontparti fiatalembert életveszélyesen megszurttak. A szemtanúk közül vallomástételük során többen említették, hogy a sértett egy üveggel a kezében hadonászott. A szóban forgó üvegre egy idő után többen sörösüvegként hivatkoztak, a sértettre pedig úgy emlékeztek, hogy részeg volt. Tény azonban, hogy a sértett véreből alkoholt kimutatni nem lehetett.³⁴

Az ilyen és ehhez hasonló esetek nehéz feladat elé állítják a bírót, hiszen egyrészt az ő megértése is kötődik ahhoz, hogy milyen személyes tapasztalatai vannak a világról, másrészt fokozott figyelemmel kell lennie a büntetőeljárás felei által felhozott sztereotípiák helyes kezelésére. Egy jó szakember átlátja ezeket a hatásokat és esetleges manipulációkat és képes eldönteni, hogy mikor lehetséges és elégséges, mikor szükséges és mikor óriási hiba a sztereotípiákra és a sztereotip megítélésre hagyatkozni.³⁵

Sztereotípiák és az előzetes letartóztatás összefüggései

Az eddigiek alapján láthatjuk, hogy a sztereotípiák léte és használata egész életünkben jelen van. Ebből az következik, hogy egy büntetőeljárás során is számos formában találkozhatunk vele. Eddig foglalkoztunk a bírói meggyőződésre és a tanúvallomásokra gyakorolt hatásával. Az előbbihez szorosán kapcsolódva, fontosnak tartom, hogy foglalkozzunk a magyar bíróságok

³³ Bower, Gordon H. – Black, John B. – Turner, Terrence. J.: *Forgatókönyvek szövegre való emlékezésben*, In: László János (szerk.), *Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából*, Kézirat, Tankönyvkiadó, Eötvös Lőránt Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 148–203.

³⁴ Hajdú-Bihar Megyei Bíróság B. 621/2004/38, Debreceni Ítélet tábla Bf II. 141/2005.

³⁵ Elek: *i. m.* [2010.] 172–173.

³² Dr. Szalvendy János: *Az előítélet pszichoterápiás és preventív vonatkozásai*, In: *Pszichoterápia*, IX. évfolyam, 2000, 255–257.

kényszerintézkedések elrendelésével – különösen az előzetes letartóztatással – kapcsolatos gyakorlatával.

Ezek kényes kérdések lehetnek a büntető eljárásjogban, különösen napjainkban, amikor az emberi jogokkal kapcsolatos kérdések, problémák a legfelkapottabb témák között vannak.³⁶

Az Alaptörvény IV. cikk (1) bekezdése szerint „Mindenkinek joga van a szabadsághoz és az egyéni biztonsághoz.”, a Be. 7. § szerint pedig „Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg.” Éppen ezért nehéz megmondani, hogy melyik az a helyzet, amikor a jogerős ítélet előtt korlátozni lehet valakinek a szabadsághoz való jogát, úgy, hogy az ártatlanság védelme ne sérüljön. Ennek érdekében szükség van az érdekek rangsorolása révén prioritásokat megállapítani és eldönteni, hogy mikor fontosabb az állam bűnüldözési érdeke, mint az állampolgár adott szabadságjoga és mikor élvez utóbbi előnyt. Fontos kiemelni, hogy ez nem lehet kizárólag a törvény feladata, az csak a garanciális kereteket jelöli ki, szükséges mellette, hogy a rangsorolást a jogalkalmazó az adott ügyben – annak sajátosságait figyelembe véve – helyesen tudja alkalmazni, így elkerülhető, hogy sablonos ítéletek szülessenek.³⁷

A legsúlyosabb kényszerintézkedés az előzetes letartóztatás, melynek elrendeléséhez érvényesülnie kell a kényszerintézkedések általános feltételeinek, vagyis hogy szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény miatt folyjon eljárás, amelyre nézve fennáll az alapos gyanú és az ügyben a nyomozás el is lett rendelve. Ezek a feltételek konjunktívák, tehát együttesen kell fennállniuk. Az előzetes letartóztatás elrendeléséhez továbbá fenn kell állnia a Be. 129. § (2) bekezdés a)–d) pontjaiban rögzített különös okok valamelyikének. A magyar szabályozásban ezek a hivatkozható indokok a szökés veszélye, a bűnismétlés veszélye, valamint az eljárás megghiúsításának veszélye.³⁸ Ezek fennállásának kérdésében csak tényeken alapuló következtetés útján lehet állást foglalni.³⁹ Ehhez a bírónak értékelnie kell az ügyészi indítványt megalapozó bizonyítékokat, valamint a gyanúsított és a védő felszólalásában foglaltakat, viszont kizárólag a kényszerintézkedésben való állásfoglalás mértékéig, tényleges bizonyítást végezni nem lehet.⁴⁰ A bíró döntése ezek alapján az előzetes letartóztatás elrendelése, enyhébb kényszerintézkedés elrendelése vagy az ügyészi indítvány elutasítása lehet.⁴¹

Abban az esetben, ha a magyar hatóságok eljárása – jelen esetben a kényszerintézkedés elrendelése – során egy adott személy emberi jogai sérültek, az Európa Tanács szervezeti kereti között működő Emberi

Jogok Európai Bíróságához (továbbiakban: Bíróság) fordulhat jogorvoslatért. Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezményt (továbbiakban: Egyezmény) Magyarország 1990-ben írta alá, 1992-ben ratifikálta és az 1993. évi XXXI. törvény tette a magyar jogrendszer részévé. Ennek az egyezménynek a hiteles értelmezéséért és érvényesülésének felügyeletéért felel a Strasbourgban székelő Bíróság, mely a jogsértő állam számára nem csupán ajánlásokat fogalmazhat meg, hanem érdemi szankciót, kártérítést is jogosult kiszabni.⁴² Ez a jogorvoslat azonban szubszidiárius jellegű, vagyis csak abban az esetben lehet a strasbourgi szervekhez fordulni, ha a kérelmező a rendelkezésre álló összes hazai jogorvoslatot kimerítette.⁴³ Szükséges az is, hogy a bepanaszolt állam az Egyezmény részese legyen, hogy a jogsérelemért valamely közhatalmi szerv, a törvényhozó, végrehajtó vagy igazgatszolgáltatási szervek valamelyike legyen felelőssé tehető, továbbá hogy a kérelem alapját képező jogsérelem az Egyezményben vagy a hozzá fűzött Kiegészítő Jegyzőkönyvekben felsorolt jogokat érintse.⁴⁴

A szabadsághoz és biztonsághoz való jogok az Egyezmény 5. cikkében kerültek lefektetésre, melyek közül a kényszerintézkedések – különösen az előzetes letartóztatás – és az ahhoz kapcsolódó bírói feladatok szempontjából az 1. bekezdés c) pontja, valamint a 3. és 4. bekezdések a leglényegesebbek.⁴⁵

Témánk szempontjából releváns, hogy Magyarországot nagyon sok esetben azért marasztalja az Emberi Jogok Európai Bírósága, mert a hazai bíróságok által a kényszerintézkedések elrendeléséről szóló határozatok, nem felelnek meg az Egyezmény azon követelményének, hogy megfelelő indokolással legyenek alátámasztva. A magyar joggyakorlatban ugyanis még mindig meglehetősen bevett szokás, hogy az előzetes letartóztatás alapjául szolgáló okot/okokat (szökés veszélye, eljárás megghiúsításának veszélye, bűnismétlés veszélye) csupán a vád tárgyává tett bűncselekmény, illetve a kiszabható büntetés súlyosságára alapozzák. Ezeket a hivatkozásokat viszont anélkül, hogy a hazai bíróságok részletes indokolást adnának a kérelmező egyéni körülményeire az ellene beszerzett bizonyítékok tekintetében, a Bíróság meglehetősen sztereotip indoklásnak találja.⁴⁶ A Bíróság megköveteli, hogy ezeknek a veszélyeknek a fennálltát konkrét tények támasszák alá.⁴⁷ Ennek értelmében „a nyomozás érdekeire való [...] általános és konkrétum nélküli hi-

³⁶ Róth Erika: *Az elítélés előtti fogvatartás dilemmái*, Osiris, Budapest, 2000, 11.

³⁷ Belovics Ervin – Tóth Mihály, *Büntető eljárásjog*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015. 157–158.

³⁸ Elek Balázs: *Az előzetes letartóztatás indoklása az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatának tükrében*, Büntetőjogi szemle, 2015/3. 39.

³⁹ BH 1993.34.

⁴⁰ BH 1994.17.

⁴¹ A Kúria 93. BK véleménye.

⁴² Kádár András Kristóf – Kirs Eszter – Lukovics Adél – Moldova Zsófia – M. Tóth Balázs: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának előzetes letartóztatással kapcsolatos gyakorlata. Kézikönyv Ügyvédek számára*, Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2014. 3.

⁴³ Róth: *i. m.* 145.

⁴⁴ Kádár–Kirs–Lukovics–Moldova–M. Tóth: *i. m.* 4.

⁴⁵ Kádár–Kirs–Lukovics–Moldova–M. Tóth: *i. m.* 9.

⁴⁶ Emberi Jogok Európai Bírósága Darvas kontra Magyarország ügy 19547/07. számú kérelem, Strasbourg 2011. jan. 11.

⁴⁷ Kádár–Kirs–Lukovics–Moldova–M. Tóth: *i. m.* 19.

vatkozás nem elégséges a letartóztatás fenntartásának igazolására.⁴⁸

Ha közelebbről megvizsgáljuk, ez a jelenség nem tér el nagyban a sztereotípiák eddig tárgyalt megjelenésétől. Arról van szó ugyanis, hogy a bírónak van egy előzetes tudása, tapasztalata arról, hogy magas büntetési tétel kilátásba helyezése esetén általában hogyan viselkednek a vádlottak. Mivel statisztikák alapján valóban nagyobb eséllyel valósulnak meg az előzetes letartóztatás alapjául szolgáló okok, kialakul az a sztereotípia, hogy a kilátásba helyezett súlyos büntetés alapján előrevetíthető, hogy a vádlott szökést, bűnismétlést vagy az eljárás megghiúsítását fogja megkísérelni.

Ahhoz, hogy az előzetes letartóztatás elrendeléséről vagy meghosszabbításáról hozott döntés ne legyen sematikus, kerülni kell a korábbi határozatok indoklásának szó szerinti beemelését és arra kell törekedni, hogy az ügy specifikus jellemzőit figyelembe véve részletesen és egyéniesítve legyenek meghatározva a különös okok. Éppen ezért a törvény szövegének lemásolása és esetleges kifejtése nem tekinthető megfelelő indokolásnak, mivel törvényellenes minden olyan indoklás, melyet bármely más esetre alkalmazni lehet. Ilyen esetben ugyanis az ügy konkrét jellemzőinek figyelmen kívül hagyása miatt nem a terhelt előzetes letartóztatását indokolja a bíró.⁴⁹ Ennek alapján született az Emberi Jogok Európai Bírósága részéről az a döntés az X. Y. kontra Magyarország ügyben, hogy „...a fogvatartás tartamának észszerű volta nem ítélt meg absztrakt módon. Azt a kérdést, hogy a vádlott letartóztatásának fenntartása észszerű-e, minden esetben az ügy sajátos vonásai alapján kell megítélni. Elhúzódó fogvatartás valamely ügyben csak akkor lehet igazolt, ha a közérdek valódi követelményének olyan specifikus jelei állnak fenn, amelyek – az ártatlanság vélelme ellenére – nagyobb súllyal esnek latba, mint az egyéni szabadság tiszteletben tartására vonatkozó szabály.”⁵⁰ Hasonlóan sablonos, a kérelmező releváns érveit figyelmen kívül hagyó határozatokra hivatkozik a Bíróság a Hagyo-ügyben⁵¹ és egysíkú, konkrét elemeket nélkülöző döntést állapít meg a Baksza kontra Magyarország ügyben is.⁵² A fent említett ügyeken kívül rendre sorolhatnánk azokat a megismerésértés megállapításának okai között, hogy a magyar bírósági döntések nem reflektálnak a védői érvekre, nem részletezik ezek elvetésének okait, valamint hiányzik az ügy és a terhelt egyéni körülményei figyelembevételének értékelése.

Azonban fontos látnunk, hogy itt nem arról van szó, hogy a magyar joggyakorlatból hiányoznak ezek a kö-

vetelmények, hiszen számtalan vonatkozó magyar eseti döntés is rámutat arra, hogy az előzetes letartóztatás tárgyában hozott hazai végzések indokoltsága nem elégséges, sematikus. A BH 2007.403. számon közzétett eseti döntés például világosan kimondja, hogy az előzetes letartóztatás szükségessége mindig a Be. szerinti különös okok és a konkrét ügy egyéni jellemzőinek egybevetett vizsgálatának eredményeként válik megítélhetővé. Továbbá rámutat arra, hogy a bűncselekmény tárgyi súlya vagy az előzetes letartóztatásban töltött idő tartama önmagában nem elegendő érv, csak egy olyan, a Be. 129. § (2) bekezdés b) pontja szerinti „más ok”, mely önmagában nem, csak az ügy speciális jellemzőivel együtt jut szerephez a terhelt előzetes letartóztatásának elrendelésére. Továbbá ezzel összhangban a 93. BK véleményben a Kúria előzetes letartóztatásról döntő végzések indoklására vonatkozó iránymutatása kimondja, hogy az indoklásnak az ügyészi indítványban foglaltakra sem elég utalnia, hanem a nyomozási bírónak el kell számolnia arról, hogy a gyanúsítottat terhelő megalapozott gyanút, illetve az előzetes letartóztatás mely különös okát/okait, és milyen tények alapján látja fennállni, vagy éppen milyen észszerű kétely merül fel az indítvány megalapozottságával szemben. Ezek alapján azt látjuk, hogy amennyiben a büntetőeljárás törvény, az eseti döntések és a BKv 93. követelményei maradéktalanul érvényesülnének Magyarországon, biztosítva lennének a terhelt egyezményes jogai is és elkerülhető lenne, hogy a magyar bíróságok rutinszerű ítéleteket hozzanak.⁵³ Azért lenne ez kiemelkedően fontos, mert ha a bíróságok ezt figyelmen kívül hagyva, szinte automatikusan hozzák meg az előzetes letartóztatásra, illetve annak fenntartására vonatkozó döntéseiket, akkor az igazságszolgáltatás könnyen sztereotíppá és sablonossá válik, mely aggályos lehet egy olyan súlyos kérdésben, mint a terhelt vagy vádlott személyi szabadsághoz való joga.

Összességében azt mondhatjuk, hogy probléma valószínűleg megoldható, legalábbis áthidalható, ha a hazai bíróságok valóban részletes, színvonalas és sablonoktól mentes indoklásokat adnak, mellőzve a bűncselekmény tárgyi súlyából levezetett sztereotípiákat, annak ellenére, hogy több alkotmánybírósági határozat hívta fel arra a figyelmet, hogy az előzetes letartóztatásra vonatkozó magyar szabályozás és gyakorlat a strasbourgi Bíróság joggyakorlatát tekintve nem kompatibilis az Emberi Jogok Európai Egyezményében foglaltakkal.⁵⁴

Záró gondolatok

Ha végigtekintünk az emberi megismerés még vázlatosan is bonyolult folyamatán és a fent említett eseten, egyértelművé válik számunkra, hogy az észlelé-

⁴⁸ Clooth kontra Belgium ügy 12718/87. számú kérelem, In: Kádár–Kirs–Lukovics–Moldova–M. Tóth: *i. m.* 19. o.

⁴⁹ Elek, *i. m.* [2015.] 39.

⁵⁰ Emberi Jogok Európai Bírósága X. Y. kontra Magyarország ügy 43888/08. számú kérelem, Strasbourg 2013. márc. 19.

⁵¹ Emberi Jogok Európai Bírósága Hagyo kontra Magyarország ügy 52624/10. számú kérelem, Strasbourg 2013. ápr. 23.

⁵² Emberi Jogok Európai Bírósága Baksza kontra Magyarország ügy 59196/08. számú kérelem, Strasbourg 2013. ápr. 23.

⁵³ Kádár–Kirs–Lukovics–Moldova–M. Tóth: *i. m.* 43–45.

⁵⁴ Elek, *i. m.* [2015.] 51.

sünk nem felel meg tökéletesen a valóságnak, hiszen a kapott információkat csoportosítjuk, rendezzük és kategóriákat, sztereotípiákat képzünk belőlük. Ez vezet ahhoz a sajátosságához, hogy az ítéletalkotásunk ritkán indul egy premisszával, melyet aztán konklúzió követne, sokkal inkább egy konklúzióval kezdődik, amihez igyekszünk megfelelő premisszákat találni.⁵⁵ Mivel ez nagyban segíti az életünket, illetve természetes része az emberi elme működésének, nem arra kell törekednünk, hogy a mindennapok során megpróbál-

⁵⁵ Badó Attila, *Jerome Frank*, In: Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből (szerk.) Szabó Miklós, 214.

junk eltérni tőle, a kulcs inkább az, hogy ismerjük ezeket a lélektani folyamatokat és képesek legyünk megfelelően és tudatosan használni, ha kell, mögé látni és legfőképpen komplexen gondolkodni. Különösen fontos ez a büntető eljárásjogban, ahol a tét, hogy ilyen feltételek mellett is minél pontosabban tudjuk feltárni és megítélni az igazságot.⁵⁶ ■

⁵⁶ Elek Balázs: *Az igazság feltárása a büntetőeljárásban*. In: Elek Balázs – Háger Tamás – Tóth Andrea Noémi (szerk.) *Igazság, ideál és valóság*. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére. DEÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék Kiadása, Debrecen, 2014, 50–74. o.

ÚJ BÜNTETŐELJÁRÁS

A népszerű jogszabálygyűjtemény-sorozatot a jövőben a Novissima Kiadó és a HVG-ORAC Kiadó közösen jelentetik meg. Az új büntetőeljárás törvényt (a 2017. évi XC. törvényt) tartalmazza a sorozatnak ez a kötete. Kis mérete és felhasználóbarát tördelése alkalmassá teszi, hogy a jogászok a mindennapi munkájuk során forgassák és magukkal vigyék a tárgyalótermekbe is.

A szerkesztés lezárása: 2017. július 6.

Hatályba lép: 2018. július 1. napján

Ára: 1900 Ft

WEBES VÁSÁRLÁS
-5%